

Türkiye’de Dini Azınlıklara Bakış Açısının Yansıması Olarak 6-7 Eylül Olayları

**Öğretim Görevlisi.,Şeyma AKIN
Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari
Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi
Bölümü**

Demokrasi Platformu ♦ Yıl:9 – Sayı: 34 ♦ 2013/II, S.129-142

Giriş

6-7 Eylül olaylarını, Kıbrıs sorunlarının getirdiği gerginliklerinden doğan basit bir hadise gibi görmek Türkiye’deki toplumsal yapıyı göz ardı etmek veya anlamamaktır; zira söz konusu vakıanın toplumun yapısına, belleğine ve algısına dair birçok boyutu ortaya çıkardığını söyleyebiliriz. Bu nedenle olaya tarih sosyolojisi penceresinden bakmak gerekir. Theda Skocpol, tarih sosyolojisinin bir olayı incelerken içermesi gereken bir takım unsurlarından bahseder (Skocpol, 1999:2). Buna göre, öncelikle zamana ve mekâna yerleşmiş toplumsal yapılar veya süreçlerle ilgili sorular sormak gerekir. İlaveten süreçler ilgili zaman diliminde ele alınır ve nedenlerini açıklamada zamansal ardışıklık önemsenir. Toplumsal dönüşümlerde sonuçların anlamlandırılması için önemli eylemlerin ve yapısal bağların etkileşimine dikkat edilir. Ayrıca toplumsal yapıların ve değişim kalıplarının özellikleri aydınlatılır.

Cumhuriyetin kuruluşuyla birlikte ciddi bir toplumsal değişim sürecinden geçerken, 6-7 Eylül gibi olayların anlamlandırılması bugünkü toplumu anlamak için de önemlidir. Yine, bu olayları o döneme hapsederek değil geçirdiği evreleri görmek ve anlamlandırmak bakımından, tarihsel süreci ele almak kaçınılmazdır. Bu ve benzer olaylara dair sorular sorarken toplumsal belleğin olayların gidişatını tayin edici bir rol oynadığını da belirt-

mek gerekir. Zira toplumsal bellek, (Türkiye’de Cumhuriyetin kuruluşuyla birlikte) tarihin yeniden inşa edilmesi olarak tanımlansa da, aynı zamanda geçmişte gerçekleştirilen tüm insan etkinliklerinin bilgisini, onların bıraktığı izlerden yola çıkarak oluşur. Böylece yeni bir kimlikle tanımlanan vatandaşlık aynı zamanda hafızamızda eskiden beri var olan yapılarla da sürdürülmektedir. Daha sonra da değinileceği gibi vatandaşlık tanımı yapılırken azınlıkların neden “azınlık” olarak algılandığını ve toplumsal öfkenin neden onlara kolayca yönlendirilebildiğini bu açıdan anlamak gerekir. Tarihi yeniden kurma pratiği toplumsal belleğe bağlı oluşturulurken toplumsal grupların belleği yol gösterici, itici bir güç olarak karşımıza çıkabilmektedir (Connerton, 1999:21-27).

6-7 Eylül Olaylarının Önemi

6-7 Eylül olayları çok farklı açılardan değerlendirilebilir. Mesela, bir açıdan bu konunun ulus-devlet ve millileştirme projelerinin bir uzantısı olarak ele alınması mümkündür. Zira azınlıklara ve farklı etnik gruplara yönelik baskı politikaları bu dönemlerde sık sık başvurulan bir yöntem olmuştur. Ancak 6-7 Eylül olaylarını diğerlerinden ayıran husus, bunun doğrudan devlet eliyle değil (kuşkusuz devletin çeşitli mekanizmalar yoluyla etkisinin olduğu daha sonra çeşitli vesilelerle gündeme gelmiştir) toplumsal bir infial biçiminde gerçekleşmiş olmasıdır. Ölü sayısı az olsa da, şiddetin zirveye çıktığı bu iki günde onca insanı sokağa döken ve şiddete yönelten faktör neydi? Daha sonra da değinileceği gibi milli algılamalar ve toplumsal hafıza bunları gerçekleştirmede etkin olsa da, yüzyıllardır birlikte yaşayan toplumların düşmanlığını anlamak kolay değildir.

Bu konuda ilginç bir örnek dönemin romanlarındaki karakter analizleridir. Karaosmanoğlu’na göre (2010:182) geç-Osmanlı/erken-Cumhuriyet dönemi roman yazarlarında roman karakterleri genelde kötü insanlar olarak tasvir edilirken, aynı yazarların anılarına bakıldığında bu insanların genelde iyi olarak nitelendirildiği görülür. Milli ve bireysel algı arasındaki ayırımı açıkça gösteren bir örnek yine Kerem Karaosmanoğlu’nun aktardığı anısıdır (2010:181-182). İzmirli olan babaannesi, Rumlardan bahsederken farkına varmadan iki değişik bakış açısını yansıtır: ilki “ben” olarak algıladığıdır ve burada kişisel ve olumlu tecrübelerini anlatır; “biz” dediğinde ise milli bir bakış açısı sergiler ve efsaneler ile ulusal duygular ağır basar. 6-7 Eylül tam da bu bakış açısının dışa vurumudur; çünkü her ne kadar azınlıkları korumaya çalışan çok sayıda insan olsa da, komşuları bile yağmacılara

azınlıkları bulmada yardımcı olmuşlardır.* Halen geçerli olan bu bakış açısını anlamak için tarihsel sürece bakmak faydalı olacaktır. Ancak öncesinde 6-7 Eylül sürecinde yaşananları ele almak gerekiyor.

Yakın zamanlara kadar, kapsamlı bir şekilde 6-7 Eylül olayları açıkça tartışılmadı, üzerine nadiren kitap yazıldı ve çok az akademik çalışma yapıldı. Son yıllarda ise konuyla ilgili yayınlar çoğaldı, olaylar daha çok tartışılır hale geldi. Bunun elbette ülkede yaşanan genel bir "serbestlik havasıyla" ilgisi vardır; zira her ne kadar muhalifi çok olsa da, bu ve benzer konular daha çok tartışılır hale gelmiştir. Mesela daha önceden el koyulan azınlıklara ait vakıf mallarının iadesi gibi uygulamalar söz konusu olmuştur. Bir diğer önemli etken ise, 6-7 Eylül Olayları'nın 50. yıldönümü nedeniyle Toplumsal Tarih dergisinin yayınladığı Fahri Çoker arşividir. 56 yargılamalarının hakimi olan Çoker elindeki belge ve fotoğrafları ölümünden sonra yayınlamak üzere Tarih Vakfı'na bağışlamıştır. Dergiye verilen fotoğrafların büyük bir kısmı, Milli Emniyet Hizmetleri ve yabancı basın mensuplarınınca çekilmiştir. Yine bu fotoğrafların tutuklamalarda kullanıldığı, üzerine düşülen notlardan anlaşılmaktadır (Toplumsal Tarih, 2005:36-37). Bu belgelerden yola çıkarak Dilek Güven 6-7 Eylül Olayları'nı kaleme almış ve araştırması hem kitap halinde basılmış hem de Radikal gazetesinde yazı dizisi halinde yayınlanmıştır. Bu süreç aslında hatırlamaya dönük bir hesaplaşmadır ve hesaplaşma siyasetinin yarattığı ve yaratacağı tartışmalar doğal olarak baskı veya zorunlu göç gibi olguların meşruiyetinin sorgulanmasına vesile olmaktadır (Erden, 2010:58). Hal böyle olunca bugün de ' taraflar saflarını' seçmekte, sıklaştırmakta ve tartışma zeminleri zaman zaman iyice sertleşmektedir.

Dilek Güven, 6-7 Eylül'ü çokuluslu Osmanlı devletinden Türk ulus-devletine geçiş döneminde yaşanan sorunlarla ilişkilendirilmesinin mümkün olduğunu ileri sürmektedir (Güven, 2005, Radikal). Ona göre, aslında her bakımdan yeni bir ülke inşa edilmiş, yönetim biçimi olarak cumhuriyet benimsenmiş ve radikal ilkeler yürürlüğe konmuştu. Ancak hem siyasi hem de toplumsal açıdan baktığımızda böyle bir kırılmaya rağmen eskinin devamlılığı söz konusudur. En basitinden devlet yapısı bağlamında bürokratik sistem devam etmiştir ve bu devamlılık uygulamalarda da kendini göstermiştir. Yine bütün kırılmalara rağmen vatandaşlık tanımında da bu görülmektedir; zira İslam dinine mensup olmayanlar daha önce de olduğu gibi farklı tanımlanmıştır. Her ne kadar toplumsal hafıza yeniden inşa edil-

* Kapalı Çarşıda kuyumculuk yapan bir azınlık mensubu, bir kongrede yaşadıklarını anlattı. Müslüman ve Türk olan "kırk yıllık" komşusunun kendisini rencide eden şu sözlerini aktardı: "Bir kargaşa daha çıksa da bize bir şeyler kalsa."

miş ve bir Türk milli kimliği oluşturulmuş olsa da bu, hiç yoktan yepyeni var edilen bir hafıza değildir. Başlangıç için bir hatırlatma ögesi gerekir; özellikle de bir bütün olarak toplumsal grup yeni bir yol izlemek istediğinde bu böyledir. Eskinin yerine yenisi konulurken yeniler, daha önceki deneyimlerimizin oluşturduğu bağlama dayandırılır. Daha önceden genel bir çerçeve mevcut olmalıdır ve önceden edinilmiş bir eğilim gereklidir (Connerton, 1999:14-15). Hafıza aynı zamanda anlatının kendisiyle ilgili olduğu kadar nasıl algılandığı ve yorumlandığı ile de ilgilidir ve bu algılama süreci hem iç hem de dış etkilerle şekillenir (Karaosmanoğlu, 2010:180-181). Rum ve Ermeni cemaatlerine bugünkü bakış açısının da tam bu şekillenmenin bir sonucu olduğu söylenebilir. Birçoğumuzun bireysel bir yaşanmışlığı olmasa da, o toplumsal gruplar ihanet kavramıyla birlikte anılırlar ve bu algılama hem resmi ideolojiden hem de toplumsal mitlerden beslenir.

6-7 Eylül Olayları Türkiye’de yaşayan azınlıklara bakış açısını anlamak bakımından çok keskin bir örnek teşkil etmektedir. Cumhuriyet boyunca ve zaman zaman daha öncesinde de iç ve dış tehditler bağlamında azınlıkların üzerine gidilmiş ve siyasi ve toplumsal çatışmalar meydana gelmiştir. “Ötekine” bakış açısının şiddetli bir dışa vurumu olarak 6-7 Eylül olaylarında öfke sadece Rumlar’a değil diğer azınlıklara da yöneltilmiştir. Böyle bir olayın neden/nasıl yaşanabildiğini ve azınlıklara hala tehdit olarak nasıl bakılabildiğini anlamak için tarihsel süreç içinde yaşananlara bakmak gerekmektedir. Bu durum bize bugünkü Kıbrıs meselesindeki sert tutumları, Heybeliada’daki ruhban okulunun açılmasının toplumsal bir tepki çekmesini, Hrant Dink’in öldürülmesinin ardından katili ile Türk bayrağının önünde emniyet mensuplarının resim çekmesini daha anlaşılabilir kılacaktır. Bunun dışında özellikle cumhuriyet döneminde azınlıkların sayısında ciddi bir azalmanın görülmesi ve bu azalmanın siyasi ve toplumsal platformda da destek görmesi, durumu anlamada önemlidir. 1923 yılında yapılan mübadelede 1.190.000 Rum gitmiş ve sadece 110.000 Rum kalmıştır (Sonyel, 1993:260)*, günümüzde ise sayıları 2000 civarına düşmüştür. Ermenilerin sayısının 55.000-60.000 civarında olduğu söylenmektedir. Musevilerin sayısı 25.000 civarındadır ve İsrail ile olumsuz ilişkiler yaşanmamış olmasına rağmen, bu grup da Varlık Vergisi ve 6-7 Eylül olaylarından nasibini almıştır (Oran, 2010:50-51). Ancak öncelikle bu süreç içinde neler meydana geldiğine ve yaşandığına kısaca bakmak gerekmektedir.

* Rumların sayısı 1914’te 1,729,738 idi. Bunlardan 175,000’i İstanbul’da diğerleri Anadolu, Trakya ve Makedonya’da idi. Müslüman nüfus 15 milyon civarında idi.

6-7 Eylül 1955'te Yaşananlar

6-7 Eylül olayları 1955 yılında meydana gelmiş ve olaylar Kıbrıs sorununa paralel olarak Türk-Yunan ilişkilerinin bozulmasıyla kriz haline dönüşmüştür. Ancak bundan birkaç yıl öncesine yani 1950-54'e gittiğimiz zaman aslında Türk-Yunan ilişkilerinin dostane biçimde yürütüldüğünü ve bu ilişkilerden Türkiye'deki azınlıkların da faydalandığını görürüz. Bu bağlamda 1951'de kültür anlaşması yapılmış ve 1952'de iki ülke arasında öğretmen alışverişi için protokol imzalanmıştı. Patrikhane ile hükümet arasında iyi ilişkiler söz konusuydu ve Patrikhane bünyesinde bir basın bürosu kurmuştu. 1949'da cemaatin ödediği Mukataa Vergisi kaldırılmış ve 1951'de Heybeliada'daki ruhban okuluna dışarıdan öğrenci gelmesine izin verilmişti. Azınlıklara mensup işadamları daha aktif biçimde dış ticarete yer almaya başlamışlar ve meclisteki Rum milletvekilleri daha etkin çalışmalar yürütmüşlerdi. Benzer rahatlıklar, Batı Trakya'da yaşayan Türkler için de sağlanmıştı (Fırat, 2010:592).

Ancak 1955 yılındaki Kıbrıs sorunuyla Türk-Yunan anlaşmazlıkları başlamış ve azınlıklara yönelik politikalar bundan etkilenmişti. Örneğin Patrikhane'nin Kıbrıs konusunda sessiz kalması sık sık gazetelerin gündeminde taşınmış ve hem Türk hem Yunan basınında yoğun bir propaganda yapılmıştı. Menderes, aynı yıl Yunanistan'a karşı sert bir demeç vermişti. Yaşananların gerginliğiyle Rumlar işyerlerini daha erken kapatmaya başlamış ve evlerine erken dönmeye gayret etmişlerdi (53.Yılında, 2008/Birikim). Gergin bir ortam hakimken Atatürk'ün Selanik'teki evinin bombalandığı haberi, İstanbul Ekspres Gazetesi'nin ikinci baskısında duyurulmuş ve bu haber" üzerine kısa bir süre içinde Kıbrıs Türk Derneği İstanbul'da miting düzenlemiş ve miting hem İstanbul içinde çeşitli semtlere (Taksim'de başlayıp Eminönü, Fatih, Eyüp, Bakırköy, Yeşilköy, Ortaköy, Arnavutköy, Bebek, Moda, Kadıköy, Kuzguncuk, Çengelköy, Adalar) yayılmış hem de gösteri ve saldırılar, Ankara ve İzmir gibi diğer illerde de yapılmıştı. Yapılan saldırıların genelde 20-30 kişilik gruplar halinde (Atatürk ve Celal Bayar fotoğrafları taşıyorlardı) gerçekleştiriliyor ve bu saldırılar esnasında gayrimüslimlerin ev ve işyerleri ellerindeki listeler sayesinde kolayca tespit ediliyordu. Bazı ev ve işyerleri kendileri korumak maksadıyla Türk bayrağı asmış-

" 6-7 Eylül Olaylarıyla ilgili yazılan hemen hemen bütün yayınlarda gazetenin aslında 20 bin civarında ancak bu gün 290 bin baskı yaptığı ifade ediliyor. Dönemin tanıklarının anularına yer verildiği Rıfat N. Bali'ye ait *6-7 Eylül 1955 Olayları Tanıklar-Hatıralar* adlı kitapta İstanbul Ekspres Gazetesi genel yayın yönetmeni Gökşin Sipahioğlu, bunu yalanlıyor ve fiziki şartların dahi buna elvermediğini belirtiyor ve normalde 9 bin civarında olan baskının 20 bine çıktığını anlatıyor

lardı. Bütün bunlar yaşanırken birkaç münferit olay dışında güvenlik güçlerinin pasif kaldığı da ileri sürülmüştür. Müslüman halkın da farklı tepkiler verdiği ifade edilir; bazıları doğrudan kalabalığın önüne geçmiş, bazıları komşularını kendi evlerinde saklamış, bazıları ise göstericilere gayrimüslimlerin evlerini kendi göstermiştir (Güven, 2010:26-32). Bu olaylarda 1004 ev, 4348 dükkan, 27 eczane, 21 fabrika, 110 lokanta-kafe, 73 kilise, 24 okul, 5 spor kulübü ve 2 mezarlık tahrip edilmiştir. Olayların bilançosu 3 ölü, 30 yaralı ve çok sayıda tecavüz olaylarıdır¹². Bir tanığa göre olaylardan bir-bir buçuk ay sonra dahi sokaklara dökülen peynirler ve yağların kokusu İstanbul'da hissedilmiştir (Toplumsal Tarih, 2005:59).

Bu olaylar, Türkiye'nin uluslararası imajını ciddi anlamda zedeledi. Olaylar sonrasında "örfi idare" ilan edildi ve 'Kıbrıs Türktür Dernekleri' kapatıldı ve 87 üyesi tutuklandı. Hükümet, olayların komünistlerce yapıldığını duyurdu. Atatürk'ün evine konan ses bombasının MİT'te görevli Batı Trakyalı bir öğrenci tarafından yapıldığı ortaya çıktı. Bu olayların ülke siyaseti üzerinde iki önemli etkisi oldu. Artık her ne zaman Kıbrıs konusu gündeme gelse ülke içindeki azınlıklardan cevap istendi ve Türk-Yunan ilişkileri eski dostane ilişkilerine dönemedi (Fırat, 2010:60). Dönemin siyasal iktidarı olan Demokrat Parti hükümeti ve Menderes'in de olaylara seyirci kaldığı hatta bu olayları provoke eden ve başlatan Kıbrıs Türktür Cemiyeti ile ilişkisi olduğu ve onları yönlendirdiği ileri sürülmektedir. Bu ilişkiyi gösteren bir takım deliller de vardır. Cemiyetin başkanı olan Hikmet Bil hükümetle yakın ilişkiler içindedir ve daha sonra tutuklanmasının ardından telgraf yazışmaları bunu göstermektedir (Macar, 2005:50-51).

Maddi hasarın, o günün değerine göre 150 milyon-1 milyar Türk Lirası arasında olduğu tahmin edilmektedir. Demokrat Parti hükümeti zarara uğrayıp tescil ettirenlere toplam 60 milyon Türk Lirası civarında tazminat ödemiştir. Zamanın gazetelerine göre "asıl suçlu, Türkleri provoke eden Rumlardır". Halbuki 6-7 Eylül olaylarının sadece Kıbrıs'la ilgili olarak Rumlara yapılmış bir misilleme olmadığına bir göstergesi, tahrip edilen işyerlerinin sadece yüzde 59'u Rumlara aitken, kalan yüzde 17'sinin Ermenilere, yüzde 12'sinin Yahudilere ait olması, hatta dönmele ve Müslüman olmuş Beyaz Ruslara ait mekânların bile saldırıya uğramasıdır (Wiki/6-7 Eylül Olayları). Yağmalara katılanların önceden örgütlenmiş olduğunu ortaya çıktı; zira henüz olaylar başlamadan İstanbul dışından çok sayıda insan gelmeye başlamıştı. Yağma sonrasında istasyonda memleketlerine dönmek

¹² Tecavüzlerin çoğu bildirilmediği için kayda geçmemiştir (53.yılında, 2008/Birikim).

üzere bulunanlar yakalandığında farklı yerlerden geldikleri tespit edilmişti Örneğin yakalananların 145'i Sivas'tan, 117'si Trabzon'dan, 116'sı Kastamonu'dan, 111' i Erzincan'dan vs. geldiği tespit edilmiştir. İstanbul, Ankara ve İzmir'de toplamda yaklaşık 5700 kişi tutuklandı ve çoğu sonra serbest bırakıldı (marksist.net/6-7 Eylül, 2005).

6-7 Eylül Olaylarının Sonuçları

Olaylar sonrasında yaşananlar da oldukça çarpıcıydı: Sıkı yönetim ilan edildi, hükümet olayları biraz da kullanarak sansür yasası getirdi, komünistler suçlandı ve sıkıyönetim komutanı Aknoz komünistleri aklayan gazetelerin kapatılmasını istedi ve sıkıyönetim hakimleriyle görüşerek olayların komünistler tarafından yapıldığının tespit edilmesini talep etti (Güven, 2005:42). Yassıada duruşmasında olayların bütün sorumluluğu ve günah dönemin hükümetine yüklenerek devletin kendini aklaması sağlandı. Hükümet üyelerinin avukatları, dönemin MAH (Milli Amele Hizmetleri) mensuplarının tanık olarak dinlenmesini talep etmişlerse de bu talep reddedildi; zira istihbarat doğrudan askeriyeyle bağlıydı ve böyle bir talebin kabulü yönetime el koyan askeri rejimin kendisine yönelik bir suçlama olurdu (Güven, 2005:47).

Atatürk'ün evine bombayı koyduran Oktay Engin T.C. vatandaşlığına alındı ve sonra Nevşehir valiliğine atandı. Herkesin bir nevi kendi suçlusu vardı; hükümet için suçlu komünistlerdi, bazı vatandaşlar için çapulculardı, Yunanlılara göre İngilizler idi (Güven, 2005:42)*. Ancak olayların üzerinden 40 yıl geçtikten sonra eski MGK Genel Sekreteri Orgeneral Sabri Yirmibeşoğlu bir açıklama yaptı. Ona göre olaylar, Özel Harp Dairesi'nin işiydi ve iyi bir örgütlenme sayesinde amacına ulaşmıştı (Marksist.net/6-7 Eylül, 2005). Yani azınlıkları çıkarıp Türkleştirmeyi sağlamak sonuç vermişti. Ancak göç dalgası olaylardan hemen sonra değil altı ay sonra başlamıştır, zira Patrikhane kalmalarını telkin etmiş ve Yunan hükümeti yerleşimleri konusunda bürokratik zorluklar çıkarmıştır. Hatta dönemin bazı tanıklarına göre esas büyük göç dalgası Kıbrıs olayların iyice kızışmasıyla 63'ten sonra yaşanmıştı (Toplumsal Tarih,2005:61). Yaşananlardan sonra 57 seçiminde azınlıkların yine DP'ye oy verdiği görülmüştür. İlk başta seçimleri boykot etmeyi düşünen topluluk, bundan vazgeçmiştir; çünkü oyları İstanbul'da belirleyici rol oynadığından, oy vermemeleri DP'nin İstanbul'da seçimleri kaybetmesi anlamına gelecekti ve böylece DP'nin kendilerinden öç alma girişimi-

* Güven, burada İngilizlerin olayların planlanmasında bir katkısı olduğundan bahseder; zira Ağustos 1954 tarihli bir İngiliz Büyükelçiliği beyanında Atatürk'ün evinde meydana gelecek küçük bir tahribatın ilişkileri kolayca zedeleyebileceğinden bahsedilir.

minde bulunabileceğinden çekinmişlerdi. Ayrıca CHP'ye karşı geleneksel bir antipati de söz konusudur (Güven, Radikal, 2005). Bu olaylarda İngiltere için bir başarı da söz konusudur; çünkü Amerika'nın Kıbrıs politikası değiştirmesini ve Kıbrıs meselesini BM'nin gündemine gelmesinin engellenmesini sağlamıştır (Güven, 2005:42-43).

Azınlıklar ve Yaşananların Arka Planı

Azınlıklara dair şüphesiz çeşitli tanımlar vardır. Örneğin karmaşık devlet topluluklarının ikinci dereceli gruplarıdır veya çoğunluk tarafından azınlık olarak kabul edilen ve ırk, din ve dil ile hakim gruptan ayrılmaktadırlar. Bu gruplar aynı zamanda bir takım sosyo-ekonomik dezavantajlara da sahiptirler. Daha alt seviyede oldukları düşünülür ve zaman zaman nefret, alay ve şiddete maruz kalmaktadırlar. Özel kanun veya muamele ile kamu siyasetinden uzak tutulurlar ve mülkiyet hakları sınırlandırılabilir (Sonyel, 1993:1-2). Cumhuriyet kurulduğunda azınlıklar tanımı yapılmış ve Osmanlı'dan farklı olarak vatandaş olarak tanımlanmışlardır ve hem Osmanlı'da hem de Cumhuriyet'in ilk kuruluş yıllarında bazı konularda dezavantajlı pozisyonda olsalar da ekonomik anlamda durumları iyiydi, hatta ülke ekonomisinin belkemiğini oluşturmaktaydılar (Sonyel, 1993:258-259).^{**}

Türkiye'de azınlıklar denince akla Rumlar, Ermeniler ve Museviler yani gayrimüslimler gelir. Kürtler ve Aleviler gibi grupların azınlık, daha doğrusu siyasi anlamda farklı olarak algılanması nispeten yeni bir olgudur. 6-7 Eylül olaylarında da saldırılar, her ne kadar Rumlara yönelik bir tepki olsa da Ermeni ve Musevilere de gerçekleştirilmişti. Azınlık olarak bu üç grubun tanımlanmasının elbette çeşitli nedenleri vardır. Tarihsel sürece baktığımızda bu üç grubun azınlık olarak veya ikinci sınıf tebaa olarak algılandığını görürüz; çünkü Osmanlı'da toplumsal düzen din ve mezhep üzerinden kurulmuş ve buna göre bir millet sistemi benimsenmiştir. Millet burada ümmet kavramıyla eş anlamlı kullanıldığından millet, etnik ve dilsel temele değil dinsel kökene dayandırılmıştır. Türkiye Cumhuriyeti de bu temeller üzerine kurulmuş ve algılar buna göre devam ettirilmiştir. Bir başka neden siyasi temellere dayanır; çünkü imparatorluk zayıflayıp bölünürken azınlıklar Batı tarafından korunmuştur. İdeolojik nedenlerin kökeni ise dağılma veya bölünme travmasına dayanır; zira imparatorluk dağılmış ve sadece

^{**} 20. yüzyılın başlarına baktığımızda Rumların ticarete hakim olduğunu görürüz, zira o dönemde Rumlar sermayenin yüzde 50'sine sahipken sadece yüzde 15 Türklere aitti. Yine 1184 yılında kurulan Ticaret ve Sanayi Odası'nda Rumlar Balkan savaşlarına kadar çoğunlukta. Yine iç ticaret, sanayi ve meslek sahipliğinde de Rumların oranı yüzde 40'ın üstündedir.

Anadolu kalmıştır. Bu bölünme travması, ötekinin bir tehdit olarak algılanmasına sebep olmuş ve olmaktadır (Oran, 2010:47-51).

Azınlıklara karşı olumsuz bakış açıları toplumun her kesiminde görülebilmektedir. Örneğin, Moda'da Derikli Usta'nın meyhanesine ilk baltayı vuran orada her gün veresiye içmeye gelen bir zabıta memuru olmuştu (Toplumsal Tarih, 2005:58). Günümüzde de bunun zaman zaman gündeme getirildiğini ve tehdit algısı üzerinden tartışıldığını görebiliriz. Ulus-devlet bağlamında kimliklerin tekleştirilmesi projesinin gerçekleşmediğini ve aslında gerçekleşemeyeceğini görmek yerine bu kimliklere farklı anlamlar yüklemek veya onları yeniden tanımlamak tercih edilmektedir. Bu konuda akademinin katkısına, cumhuriyetin ilk yıllarında olduğu gibi yine başvurulmaktadır. Örneğin Türkiye'de bir etnik mozaikten bahsedilmeyeceğine dair iddialar, bu şekilde delillendirilmektedir (Önder, 2011:15-18).^{*} Yine Yunanlılar ve Rumlar konusu bir sorun olarak bir kitap başlığında yer bulabilmekte ve Yunanistan'ın Anadolu'da kurduğu terör örgütlerinden Patrikhane'nin siyasi faaliyetleri gibi konuların "tehlikesi" üzerine vurgu yapılabilmektedir (Güler, 2007:44-45).^{**}

Bu algının bugüne ait bir mesele olmayıp tarihi süreçle birlikte gelişen bir algı olduğu ve münferit olaylarla açıklanamayacağı bilinen bir gerçektir; ancak bunun ne zamana kadar geri götürülebileceğine dair farklı açıklamalar söz konusudur. Bütün bunları ulus-devletin kuruluşu, İttihat ve Terakki'nin izlediği politikalar ve etki alanları ve Osmanlı'daki azınlıklar-devlet ve azınlıklar-yabancı devletler ve kapitülasyonlarla ilişkilendirmek doğru olacaktır; çünkü hepsi hem devlet politikalarında etkili olmuş hem de toplumsal algıyı şekillendirmede belirleyici rol oynamıştır. Böylece devlet oluşurken devletin ne olduğundan ziyade ne olması veya olmaması gerektiği ön plana çıkmıştır (Dural, 2010:95).

İttihat ve Terakki'nin etkisine baktığımızda 1908'de örgütün ekonomik, kültürel ve siyasi bir proje olarak ortaya koyduğu Türkleştirme politikası

^{*} Önder'e göre Türkiye'de etnik mozaikten bahsedilemez, zira bilimsel açıdan bir etnik mozaik demek için etnik grupların toplamı nüfusun en az %35'ini teşkil etmesi gerekir; Türkiye'de etnik gruplar %10 civarındadır. Delil olarak Fransa'dan bahseder; burada etnik grupların oranı %20'dir ve Fransa etnik mozaik tanımını benimsemez. Yine bilimsel olarak etnik grubun varlığının kabulü, grubun kendine bakışı ile alakalı olduğunu ileri sürer. Ancak anadil gibi konuları dolaylı göstergeler olarak kabul eder ve bunu subjektif etnik nüfus tahmini olduğundan bilimsel görmez. Ona göre etnik kimlik ius sanguini değil kültüre dayalıdır ve kültür ortama bağlı ve değişkendir.

^{**} Kitapta yer alan başlıklara baktığımızda Yunan ve Rum kavramlarının birlikte kullanıldığını, bu bağlamda patrikhane'nin siyasi faaliyetlerine vurgu yapıldığını ve Pontus meselsi gibi kavramların birlikte tartışıldığını görüyoruz.

bağlamında milli burjuva sınıfının yaratılmasını gerekli gördüğünü anlarız. Yeni devlet kendinden önceki birikimlerden faydalanırken özellikle İttihat ve Terakki'nin fikirlerinden etkilendi. Türdeş bir ulus yaratabilmek için iktisadi alanda Osmanlı kalıntısı gibi görülen azınlıklara yönelik farklı ekonomik ve siyasi projeler devreye sokuldu (Birikim/53. Yılında, 2008). Aslında bu kendi burjuvazisini yaratma fikrinin kaynağı daha eskilere götürülebilir; zira Osmanlı devletinin zayıflaması sürecinde diğer devletlerin tutumu ve azınlıklarla iletişim halinde olması azınlıklara genel (ve olumsuz) bir bakış açısında belirleyici oldu. Islahat fermanında azınlıklara eşit hakların verilmesi Müslüman ahalide derin bir öfkeye neden olmuştu. Bunun nedeni o zamana kadar gayrimüslimleri ikinci sınıf vatandaş olarak görmeye alışkın halkın fermanı kendine bir hakaret olarak algılamasıdır. İkinci nedeni ise Osmanlı devletinin gayrimüslim tebaasına karşı kontrol yeteneğini kaybetmesidir; çünkü bu gruplar emperyalist devletlerin çabalarıyla devlet içinde ayrıcalıklar elde etmeyi başarmışlardır (bu ülkelerin konsoloslukları ülke içinde aynı bir iktidar odağı halindedir). Hatta bu gruplara kendi vatandaşlarıymış gibi pasaport veriyorlardı. Bu ayrıcalıkların öfke yaratması ise böylece azınlıkların mahkemelerde yargılanmamaları, vergi ödemeleri ve ticaret yaptıklarında kolaylıklar elde etmelerindendi. Bütün bunlar sayesinde zenginleşen azınlıklara karşın ticarete kötü gözle bakan ve devlet bürokrasisinde yükselmeyi ideal sosyal statü olarak gören ve fakirleşen bir Müslüman topluluk vardı. Bürokrasi ve askeriye azınlıklara kapalıydı ve bu nedenle bu grupların geçim kaynağı ticaret olmuştu. Askerlik yapamadıklarından hem zamanlarını ticarete ayırabiliyorlar hem de kendi yerlerinde kaldıklarından savaş gibi nedenlerden ölmüyorlardı. Müslüman ahalinin ise baskıya maruz kaldığında sığınacağı bir konsolosluk veya devlet de yoktu (Akçam, 1994:58-68). Birinci Dünya Savaşı öncesinde Panhelelizm önemli bir akım olmuş ve etkisi Osmanlı içindeki Rumlar üzerinde de görülmüştür. Hatta bazılarının "dış güçler" için ajanlık yapması, Osmanlı yönetiminin yabancı postaneleri kapatmasına neden olmuştu (Sonyel, 1993: 340). Bir başka etken ise 1829 yılında Yunan devletinin kurulmasıdır, böylece İstanbul ve Anadolu'da yaşayan Rumlar yabancı bir devletin uzantısıymış gibi algılanmaya başlanmış ve her iki tarafta da güvensizlik duyguları aradaki mesafenin açılmasına götürmüştü (Erkan ve Ödekan, 2010:45).

Devlet merkezli bir modernleşme projesi, farklı olarak algıladığı ve istemediği kimlik ve yapıları her zaman hedef almıştır, hedef alınan kimliklerden biri de dini azınlıklar olmuştur. Bu grupların hem devlet hem de toplumun genelince hedef alınmasının başlıca nedenleri de yukarıda bahsedildiği gibi yabancı unsur ve vatan haini olarak algılanmasıdır. "Yabancı unsurların"

bertaraf edilmesi ve azınlıkların hedef alınması sadece 6-7 Eylül olayları ile sınırlı değildir. Örneğin 1927'de Türk Ocakları "Vatandaş Türkçe Konuş" kampanyaları yürütmüştü. 1930 itibariyle azınlıkların ekonomik alanda etkinliklerinin azaltılmasına yönelik eylemler olmuş ve bu dönemde 15 bin civarında Rum göç etmişti. 1934 yılında Trakya olayları yaşanmış ve zorunlu Yahudi göçü gerçekleştirilmişti. Yine 30'lu yıllarda Kürt iskan politikaları gerçekleştirildi. 1942'de Varlık Vergisi uygulandı (Erden, 2010:52)' ve bu uygulama aslında herkesi kapsayacak biçimde çıkartılmış olsa da doğrudan azınlıklara yöneltildi ve her bir azınlık mensubu tasnif edilip ona göre vergi alındı. Çok sayıda insan bu uygulamadan sonra elindeki her şeyi kaybetti. Demokrat Parti döneminde liberal söylemler benimsense de millileştirme politikaları devam ettirildi (Birikim/53.Yılında, 2008). Devletin azınlıklara bakış açısını çarpıcı biçimde gösteren 50'lerin başlarında CHP'nin hazırladığı azınlık raporudur. Rapora göre Anadolu'da çok az sayıda Rum kalmıştır ve endişe duyulmamalıdır, ancak İstanbul tedbir alınması gereken yerdir, zira sayıları çok fazladır ve tehlike teşkil etmektedirler. Amaç, fethin 500.yılında İstanbul'u Rumsuz hale getirmektir (Marksist.net/6-7 Eylül, 2005).

Sonuç

Maurice Halbwachs toplumsal hafıza tanımında, hafızanın kolektif olduğundan bahsetmekte ve geçmişe dair bilgilerimizin saklanmış değil yeniden inşa edildiğini ileri sürmektedir. Böylece hafıza, toplumsal yoldan kurulmakta ve birey anılarını grup üyeliği yoluyla edinmektedir (aktaran Özgür, 2010:47). Elbette bu görüş haklı ilkelere dayanmaktadır. Örneğin Fransız Devrimi bu şekilde eskiyi tamamen ortadan kaldırıp yepyeni bir anlayış ve dolayısıyla hafıza ortaya koymuştu. Aslında bütün ulus-devletlerin yaptığı şey de budur: yeni bir kimlikle birlikte yeni ve taze hafızalar meydana getirmek. Benedict Anderson'un (2006:135) hayali cemaatleri de böyle bir hafıza inşasıyla ortaya çıkar ve toplumları bir görüş etrafında toplamak kolaylaşır. Ancak kolektif hafızanın topyekün yeniden inşa edildiği görüşü özellikle 6-7 Eylül gibi olayları açıklamada eksik kalır. Rumlara ve onlarla birlikte diğer dini azınlıklara yönelik saldırılar ve toplumsal tepkiler sadece yeni bir hafıza inşasıyla mümkün olmaz, yeni bir hafıza inşası mutlaka var olan bir takım kalıplar ve çerçeveler içinde şekillenirler. Özellikle Rum ve Ermenilere yönelik bu tür tehdit algılarının geçmişe referansı vardır. Doğru olsun veya olmasın bu iki grubun "kendi" devletleri oldu-

* Özgür O. Erden ulus-devlet oluşumunun geçmişle bir kopuşu meydana getirdiğini ve böylece travmatik bir deneyime neden olduğundan bahseder. Kopuş, baskılar ve dayatmalarla gerçekleşir. Etnik temizlik, zoraki göç, nüfus mübadelesi vs. ulus-devletin doğal sonucudur.

ğundan yabancı bir devletin uzantısı algısının bir takım tarihsel yaşanmışlıklarda yeri vardır ve hafızada yerini almıştır ve bu algı her ne kadar yeni bir hafıza inşa edilse de yerini korumaktadır.

6-7 Eylül olayları, geçmişten gelen siyasi bir gelenek ve tutumun etkisiyle gerçekleştirilmesiyle birlikte bu toplumun yargı biçimleri de belirleyicidir. Toplumun yargısı ise hem geçmişte yaşananların aktarılmasıyla hem de toplum mühendisliğinin bir parçası olarak hafızanın yeniden inşa edilmesiyle şekillendirilmektedir. Böylece “kötü ve hain” olan azınlıklara karşı şiddet toplum nezdinde “meşru”dur ve milli güvenlik için “gereklidir”. Bu nedenle saldırılara katılmamış olanlar dahi hava karardıktan sonra yağmalamalara katılmışlardır. Yine bu nedenle yabancıların Türkiye’de mülk satın alabilmelerine bu kadar direnç ve toplumsal eleştiriler gelmiştir. Üzerinden 57 yıl geçmesine ve sayıları genel toplum içinde çok düşük olmasına rağmen Rumlar ve diğer azınlıklar hala hainlikle anılmakta, güvenilmez ve tehdit olarak algılanmaktadır.

KAYNAKÇA:

- Akçam, Taner (1994), *Türk Ulusal Kimliği ve Ermeni Sorunu*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Anderson, Benedict (2006) *Imagined Communities*, Verso, Revised Edition.
- Bali, Rıfat N. (2010), *6-7 Eylül Olayları Tanıklar-Hatıralar*, Libra Kitap, İstanbul
- Connerton, Paul (1999), *Toplumlar Nasıl Anımsar*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Dural, A. Baran (2010), Toplumsal Belleğin Yapıbozumunda Modernite ve Temel Kavramlar: Devlet / Ulus-Devlet-Millet, *Muhafazakar Düşünce* Sayı 24, s. 89-116.
- Erden, Özgür O. (2010), Toplumsal Hafızalar, ‘Hesaplaşma Siyaseti’ Üzerinden Kamusal Müzakere Alanı Olarak Tahayyül Edilebilir mi?, *Muhafazakar Düşünce*, s. 41-62.
- Erkan, Pınar; Ödekan, Ayla (2010), İstanbul’da Tanzimat sonrası Galata-Şişli hattında Rum cemaati ve eğitim yapılarının arka planı, *İTÜ Dergisi*, Cilt 9, Sayı 2.
- Fırat, Melek (2010), Yunanistan’la İlişkiler, İçinde: *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, 1919-1980*, Cilt I, Ed: Baskın Oran, İletişim, İstanbul, s.576-614.
- Güler, Ali (2007), *Sorun Olan Yunanlılar ve Rumlar*, TÜRKAR, Ankara.
- Güven, Dilek (2010) *Cumhuriyet Dönemi Azınlık Politikaları ve Stratejileri Bağlamında 6-7 Eylül Olayları*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Güven, Dilek (2005), 6-7 Eylül Olayları ve Failler, *Toplumsal Tarih Dergisi*, Sayı 141, Cilt 24, Eylül 2005, s38-49.

Türkiye'deki Dini Azınlıklara Bakış ve 6-7 Eylül Olayları|141

- Karaosmanoğlu, Kerem (2010), Kimlik Hayaleti: İstanbul Rumlarını Ararken, *Muhafazakar Düşünce* Sayı 24, s. 179-204.
- Oran, Baskın (2010), *Türkiye'de Azınlıklar: Kavramlar, Teori, Lozan, İç Mevzuat, İhtihat, Uygulama, İletişim Yayınları*, İstanbul.
- Önder, Ali Tayyar (2011), *Türkiye'nin Etnik Yapısı, Halkımızın Kökenleri ve Gerçekler*, Kripto Kitaplar, Ankara.
- Skocpol, Theda (1999), Sosyolojinin Tarihsel İmgelemi, içinde: *Tarihsel Sosyoloji: Bloch'tan Wallerstein'a Görüşler ve Yöntemler*, Ed. Theda Skocpol, çev: Ahmet Fethi, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Sonyel, Salahi R. (1993), *Minorities and the Destruction of the Ottoman Empire*, Turkish Historical Society Printing House, Ankara.
- Toplumsal Tarih Dergisi*, Sayı 141, Cilt 24, Eylül 2005 tarihli ve 6-7 Eylül Telgrafları adlı yazı (Derleyen Elçin Macar), s. 50-51.
- Toplumsal Tarih Dergisi*, Sayı 141, Cilt 24, Eylül 2005 tarihli ve '6-7 Eylül 1955' 50 Yıl Sonra başlıklı yazı, s. 36-37
- Toplumsal Tarih Dergisi*, Sayı 141, Cilt 24, Eylül 2005 tarihli ve "6-7 Eylül"e Tanıklıklar başlıklı yazı, s. 52-63.

İnternet Kaynakları:

- 53.yılında 6-7 Eylül Olayları, <http://www.birikimdergisi.com/birikim/makale.aspx?mid=458>, 14.08.2008. Erişim tarihi: 02.05.2012.
- 6-7 Eylül Olayları: Azınlıkları Tasfiye Hareketi, http://www.marksist.net/cem_keskin/6_7_eylul_olaylari_azinliklari_tasfiye_hareketi.htm, 07.09.2005. Erişim tarihi: 02.02.2012.
- Güven,Dilek, 6-7 Eylül Olayları (1), <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=163380>, 06.09.2005. Erişim tar: 02.05.2012.
- http://tr.wikipedia.org/wiki/6-7_Eyl%C3%BCl_Olaylar%C4%B1, erişim tarihi: 03.02.2012